

ТРАКИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ – СТАРА ЗАГОРА
ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ПРЕДУЧИЛИЩНА И НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА
ПЕДАГОГИКА“

Галена Тодорова Терзиева

**ФОРМИРАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНА КОМПЕТЕНТНОСТ
ЗА АДАПТИРАНО ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ
В ОБУЧЕНИЕТО НА СТУДЕНТИ ОТ ПЕДАГОГИЧЕСКИ
СПЕЦИАЛНОСТИ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане
на образователна и научна степен “Доктор”
по научна специалност „Теория на възпитанието и дидактика“
област на висше образование 1. Педагогически науки
професионално направление 1.2. Педагогика

Научен ръководител:

Доц. д-р Мария Тенева

Научен консултант:

Доц. д-р Веселина Иванова

Стара Загора

2018

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита на разширено заседание на катедра „Предучилищна и начална училищна педагогика“ към Педагогически факултет на Тракийски университет – Стара Загора, проведено на 03.10.2018 г.

Дисертационният труд съдържа увод, три глави, изводи, научни приноси, библиография и отделен том с приложения. Обемът на труда е 282 стр., от които 257 стр. основна част и 25 стр. библиография. В основната част са включени 38 таблици и 57 фигури. Списъкът на използваната литература съдържа 223 източници, от които 144 на кирилица и 79 на латиница. Приложенията на дисертационния труд са 32 и са оформени в отделен том с обем от 122 стр.

Списъкът на авторските публикации по темата на дисертационния труд се състои от 3 заглавия.

Публичната защита ще се състои на ..... 2018 г., от ..... часа, в зала 205 на Педагогическия факултет на Тракийски университет – Стара Загора на открито заседание на научно жури в състав:

1. проф. дпн Елеонора Михайлова Милева
2. проф. д-р Марина Колева Николова
3. доц. д-р Илиана Огнянова Петкова
4. доц. д-р Виолета Илиева Кърцелянска-Станчева
5. доц. д-р Мария Славова Тенева

Резервни членове:

1. доц. д-р Стефка Колева Джобова
2. доц. д-р Иванка Николаева Шивачева-Пинедя

Материалите по защитата са на разположение в Педагогически факултет при Тракийски университет – Стара Загора, ул. „Армейска“ 9.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	5
1. ГЛАВА ПЪРВА: ТЕОРЕТИЧНА ПОСТАНОВКА НА ПРОБЛЕМА	7
2. ГЛАВА ВТОРА: КОНЦЕПЦИЯ И ОРГАНИЗАЦИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	15
3. ГЛАВА ТРЕТА: АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО	27
ИЗВОДИ.....	37
НАУЧНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	39
БИБЛИОГРАФИЯ.....	40
ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	42
РЕЗЮМЕ НА АНГЛИЙСКИ ЕЗИК.....	43

УВОД

В последните години образователната политика на Р България е насочена към намаляване количеството на специалните образователни учреждения и увеличаване броя на приобщените в общообразователната среда деца със специални образователни потребности.

Според Закона за предучилищното и училищното образование от 2015 г. се затварят болничните и оздравителни училища, а помощните се преобразуват в държавни и общински центрове за специална образователна подкрепа. По силата му „приобщаващото образование е неизменна част от правото на образование и е процес на осъзнаване, приемане и подкрепа на индивидуалността на всяко дете или ученик и на разнообразието от потребности на всички деца и ученици чрез активиране и включване на ресурси, насочени към премахване на пречките пред ученето и научаването и към създаване на възможности за развитие и участие на децата и учениците във всички аспекти на живота на общността“ (ЗПУО 2015).

Чрез последните актуализации на Закона за физическо възпитание и спорт се регламентира, че учебните заведения трябва да създават условия за занимания с физически упражнения и спорт с лечебна цел, както и условия за занимания с адаптирани физически упражнения и спорт за децата със специални образователни потребности. Също така физическото възпитание и спортът са неразделна част от образователния и възпитателния процес в предучилищните детски заведения, общообразователните, специалните и професионалните училища (ЗФВС 2008).

С Наредбата за приобщаващото образование от 2017 г. се определя държавният образователен стандарт за приобщаващото образование съгласно Закона за предучилищното и училищното образование. Според тази наредба общообразователната подготовка за децата с нарушено зрение, увреден слух, умствена изостаналост и множество увреждания се осъществява в хода на цялото училищно обучение и обхваща адаптирани за децата групи ключови компетентности, част от които са нагласите за здравословен начин на живот и спорт. Тези деца се обучават по индивидуална програма по общообразователния учебен предмет „Физическо възпитание и спорт/лечебна физкултура“. Чрез него се развиват умения за координация на движенията, обследване на пространството, активност при придвижване и участие в колективни игри. За децата с физически увреждания се организират занимания, които осигуряват физическо натоварване, съобразено с техните възможности и здравословно състояние, и ги приобщават към паралелката или групата (НПО 2017).

На преден план излиза проблемът за осъществяване на адаптираното физическо възпитание в приобщаващи условия, или за приобщаващото физическо възпитание. То е обединяване на деца с различни възможности в рамките на обща

двигателна активност. За да се осъществи, учителят по физическо възпитание трябва да направи необходимите дидактически, педагогически и програмни промени и да осигури на всички деца възможност да постигнат своите цели, да имат усещането за сигурност, удобство и успех в условията на упражняването на двигателната активност (Kudláček et al. 2002).

Чрез Наредба 12 за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти от 2016 г. е узаконен професионалният профил на учителя. Регламентирани са компетентностите като съвкупност от знания, умения и отношения, които са му необходими за заемане и изпълняване на дадената длъжност, определяне на приоритети за професионалното му усъвършенстване, кариерното му развитие и подпомагане на самооценката и за атестирането му. Също така е подчертано, че трябва да притежават знания и умения за работа с деца със специални образователни потребности, да познават и прилагат методи за подкрепата и мотивирането им, да подпомагат социалната им интеграция, като си взаимодействат и с другите педагогически специалисти и да подкрепят и поощряват усилията на родителите им за справяне с различни социални проблеми (НСПРПС 2016). В Р България специалист/учител по адаптирано физическо възпитание не е регламентирана професия, така че остава неразгледан в научната литература и нормативните документи въпросът за неговата професионална компетентност, както и липсва конкретизация на компетентностите, които трябва да притежава учителят (учител по физическо възпитание, детски и начален учител), за да осъществи успешно приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение.

Тъй като най-характерната особеност и отличителна черта на заниманието по физическо възпитание е активната двигателна дейност на обучаващите се и свързаното с нея физическо натоварване (Боева, Иванова 2018: 183), адаптирането ѝ спрямо особеностите на децата с различни увреждания изисква по-специфична подготовка. Анализ на учебните планове на педагогическите факултети показва, че студентите от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“ не получават обучение в областта на адаптираното физическо възпитание. Така на практика бъдещите детски и начални учители, които ще преподават физическо възпитание, не придобиват компетентности за включване на деца със специални образователни потребности в процеса на двигателното обучение.

Важно значение за успеха на приобщаващото физическо възпитание има приобщаващото поведение на учителите, които непосредствено го осъществяват. Основните му предиктори са положителните им нагласи и високото им ниво на самоефективност за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение. В тази област в Р България има проведено

едно проучване, и то само на нагласите на учителите по физическо възпитание и студентите, завършващи специалност „Физическо възпитание“ в Национална спортна академия „Васил Левски“, към приобщаването на деца с физически увреждания в двигателното обучение (Petkova et al. 2012). Неизследван остава въпросът за нагласите и самоефективността на детските и началните учители, провеждащи двигателното обучение съответно в детската градина и началното училище, които нормативно са поставени в условията на приобщаващо образование и в частност на приобщаващо физическо възпитание. Също така е важно изучаването на тези показатели за студентите от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“ с оглед бъдещата им професионална реализация.

Тези постановки извеждат актуалността на научния проблем и обосновават избора на тема на дисертационния труд: **Формиране на професионална компетентност за адаптирано физическо възпитание в обучението на студенти от педагогически специалности.**

1. ГЛАВА ПЪРВА: ТЕОРЕТИЧНА ПОСТАНОВКА НА ПРОБЛЕМА

1.1. Адаптираното физическо възпитание като научен проблем

1.1.1. Адаптираното физическо възпитание като част от адаптираната физическа активност

1.1.1.1. Същност на адаптираната физическа активност

Редица автори (Дол-Тепер, Шерил, ДеПау, Хътцлър, Ван Копенол, Рийд, Станиш, Николова и др.) представят своите разбирания за адаптираната физическа активност в по-тесен или в по-широк смисъл. Те взаимно се допълват и между тях липсва сблъсък на идеи и противопоставяне на становища. Обединява ги идеята, че адаптираната физическа активност има своето положително влияние върху физическата активност на хората със специални потребности, нейното реализиране подпомага процеса на тяхната приобщеност в обществото и оказва благотворно влияние върху себеактуализацията на личността.

1.1.1.2. Видове адаптирана физическа активност

Адаптираната физическа активност предполага приспособяване на всяко движение към възможностите и потребностите на хората със затруднения. Адаптираното физическо възпитание е част от нея и представлява модифицирано двигателно обучение, чиято цел е формиране на жизнено и професионално необходими двигателни умения и навици и развиване на физически и психически качества. То е свързано и се допълва с другите видове адаптирана физическа активност – адаптиран спорт, адаптирана рекреация, адаптирана физическа рехабилитация.

В адаптираното физическо възпитание се създават предпоставки за повишаване интереса и специализация в даден вид спорт и практикуването му под формата на спорт за високи постижения (адаптиран спорт) или на спорт за всички (адаптирана рекреация).

Адаптираната физическа рехабилитация не е насочена към възстановяване или компенсиране на загубените или временно нарушени функции в организма, а към акцентирание и развитие на наличните, включително и на двигателните умения. Така от една страна, рехабилитацията е предпоставка за осъществяването на двигателното обучение на деца със специални потребности, а от друга – то я допълва и подпомага. По този начин адаптираното физическо възпитание става неин фактор.

1.1.1.3. *Функции на адаптираното физическо възпитание*

Евсеев, Тимошина, Ефимова, Николова, Беломъжева-Димитрова и други учени изследват функциите на адаптираното физическо възпитание и най-често ги делят на:

- педагогически, включващи развиващата, корекционната, компенсаторната, учебно-познавателната или образователната, професионалноподготвителната и възпитателната функция;
- социални, към които се отнасят комуникативната, социализиращата и интегриращата функция.

Поставя се акцент върху ролята на развиващата функция на адаптираното физическо възпитание, която създава предпоставки и е фактор за всестранно развитие на индивида със специални потребности, включващо физическо и двигателно, когнитивно, социално, комуникативно развитие.

Съвременните тенденции за включване на децата със специални образователни потребности в общообразователни учебни заведения, респективно и в двигателното обучение, значително увеличават ролята на социалните функции на адаптираното физическо възпитание.

Или адаптираното физическо възпитание освен на рехабилитацията е фактор и на различните аспекти от развитието и приобщаването на деца със специални образователни потребности.

1.1.1.4. *Педагогически задачи и принципи на адаптираното физическо възпитание*

Задачите на адаптираното физическо възпитание се анализират от множество изследователи (Валкова и Лабудова, Евсеев, Тимошина, Рубцова, Беломъжева-Димитрова и др.). Едни теоретици се насочват главно към дефиниране на такива с възпитателен аспект (включващи в себе си и идеята за себеприемането), други към приоритетно извеждане на задачи, свързани със здравословния статус на личността и нейното функциониране.

Като се базираме на основната класификация на педагогическите задачи на физическото възпитание (Рачев 2004: 11-12; Боева, Иванова 2018: 166), предлагаме следната систематизация на педагогическите задачи на адаптираното физическо възпитание:

1) Общи, които от своя страна се подразделят на: образователни, оздравителни и възпитателни.

2) Специфични, които произтичат от общите и според предназначението си биват: корекционни, компенсаторни, профилактични, адаптационни, социализиращи, професионално-приложни, приобщаващи.

Тъй като в адаптираното физическо възпитание се осъществява процесът на решаване на традиционните образователни, оздравителни и възпитателни задачи, важни са дидактическите принципи на обучение – нагледност; достъпност, съзнателност и активност; системност и последователност; индивидуален подход; трайно овладяване на знанията, уменията и навиците. По същество те са общопедагогически принципи и еднакви с тези на физическото възпитание, но придобиват някои особености при включването на деца със затруднения.

Най-голямо практическо значение при двигателното обучение на деца със специални образователни потребности имат неговите специфични принципи. Те произтичат от общите, осъществяват се съвместно с тях и се диференцират по следния начин: единство на диагностиката и корекцията; диференциацията и индивидуализацията на обучението; отчитане на възрастовите особености; компенсаторна насоченост; адекватност, оптималност и вариативност на педагогическото въздействие; приоритетната роля на микросоциума.

1.1.2. Адаптирано физическо възпитание в приобщаващи условия – приобщаващо физическо възпитание

1.1.2.1. *Същност и характеристика на приобщаващото физическо възпитание*

Отделни автори (Ван Копенол, Либерман и Хюстън-Уилсън, Кудлачек, Уиник) предлагат различни варианти за участие на децата със специални образователни потребности в адаптираното физическо възпитание в образователна среда: пълно приобщаване; частична до пълна сегрегация или индивидуално обучение в масовите учебни заведения; опции, базирани на общността; пълна сегрегация в специални учебни заведения, училища-интернати, в болница или в дома.

Съвременната образователна политика е насочена към възможно най-пълното приобщаване на децата със специални образователни потребности в масовите учебни заведения, съответно и в двигателното обучение. Адаптираното физическо възпитание, което се осъществява в приобщаващи условия, се обособява като приобщаващо физическо възпитание. То подпомага не само

физическото, но и социалното приемане на децата с увреждания от своите връстници. Важна роля за реализиране на положителните му страни имат учителите, които го осъществяват – тяхното поведение за преодоляване на възникващите по време на процеса трудности и начина за прилагане на моделите, насърчаващи включването на деца с всякакви способности в двигателната дейност.

1.1.2.2. *Модели за адаптирано физическо възпитание в приобщаващи условия*

Моделите могат да се класифицират по различни признаци:

➤ ***Според степента на участие*** Ствънсън и Блек предлагат „**Спектър на приобщаване**”, който има пет нива на осъществяване на приобщаването във физическото възпитание.

➤ ***Според организацията на процеса на приобщаване във физическо възпитание:***

1) Касър и Лайтъл очертават модел от четири стъпки с името **FAMME**.

2) Моделът за приобщаваща активност на ЛаКортиля – **FAIER** – е създаден за включване на деца със зрителни затруднения, но може да се използва и при други нарушения.

➤ ***Според адаптирането на физическата активност за насърчаване на приобщаването във физическо възпитание:*** модел **STEP**; модел **TREE**; принципът „**Change it**“; стратегии на Ван Копенол за улесняване на приобщаването във физическото възпитание и модел на Либерман и Хюстън-Уилсън.

На базата на популяризираните модели предлагаме нов модел – обобщен, според нас, покриващ всички аспекти на приобщаването във физическо възпитание. Включва следните етапи: предварителна подготовка; адаптиране на мястото на провеждане и уредите; модифициране на правилата; адаптиране на методите за двигателно обучение; оценка на ефективността на промените.

1.1.3. *Международни тенденции в реализирането на адаптираното физическо възпитание*

1.1.3.1. *Адаптирано физическо възпитание в САЩ*

Национални данни за 2010 година показват, че повечето ученици с увреждания в САЩ участват в общите часове по физическо възпитание. По-точно 92% от децата в I-VII клас и 88% - в VII-XII клас (www.gao.gov/assets/310/305770.pdf 2010: 45).

В доклад за СЗО се изтъква, че физическото възпитание за деца с увреждания зависи до голяма степен от качеството на физическото възпитание за деца без увреждания. Тъй като в повечето щати то не е задължително, това се отразява и на адаптираното физическо възпитание. Все повече се акцентира приобщаването да не е само физическо, но и социално. Използват се различни

видове подкрепа, като за най-успешна се смята, когато специалистите по адаптирано физическо възпитание служат като консултанти и подпомагат учителя по физическо възпитание да изгради увереност в собствените си сили, положителни нагласи и да подобри уменията си за адаптация на децата (Sherrill 2004: 7).

1.1.3.2. Адаптирано физическо възпитание в Русия

Адаптираното физическо възпитание в Русия е задължително за всички учащи и се осъществява в системата на специалното образование и в специални медицински групи, организирани в масовото образование (Шапкина 2007: 27; Дробышева 2014: 51). Заниманията по адаптирано физическо възпитание в общообразователните учреждения се провеждат по специално разработена програма в условията на обичайния за тях режим. Децата със значителни отклонения се включват в занимания по лечебна физкултура, а тези от специалната медицинска група се разделят на две, за да се осъществи по-добра диференциация в двигателния режим. Към първата подгрупа се отнасят деца, имащи обратими отклонения в здравето, вследствие на различни заболявания, а към втората – тези, които имат тежки необратими изменения в дейността на отделните органи и системи (Евсеев 2016: 235).

От 01.09.2016 г. влизат в сила държавни образователни изисквания, включително и по физическо възпитание, за обучаващи се с различни увреждания, според който руското образование преминава към приобщаващи стандарти (www.kirovipk.ru/sites/default/files/files/you.n_sachko.pdf).

1.1.3.3. Адаптирано физическо възпитание в Европа

Приобщаващото образование е едно от основните направления на реформата и трансформацията на специалното образование в много страни, чиято цел е реализиране на правото на образование без дискриминация.

През 2012 г. по поръчка на Европейската комисия Независимата мрежа от експерти по обществени науки за образованието и обучението (NESSE) се изготвя нов доклад, озаглавен „Образование и увреждания/специални потребности – политики и практики в сферата на образованието, обучението и заетостта по отношение на учащите се с увреждания и специални образователни потребности в ЕС“. В доклада се отбелязва, че въпреки поетите от държавите-членки на Европейския съюз ангажименти за насърчаване на приобщаващото образование, все още се запазва различното отношение към децата със специални образователни потребности. Голяма част от тях са настанени в изолирани институции, а тези, които посещават масовите учреждения, често не получават достатъчна подкрепа. Акцент се поставя върху наличието на големи различия между държавите от ЕС по отношение на начина, по който се определя кои именно деца са със специални образователни потребности, както и на това, дали

те биват насочвани към масовите, или към специални училища (NESSE 2012: 14-16).

В много държави в Европа образователната система не е подготвена да посрещне нуждите на децата със специални образователни потребности в приобщаващи условия. С оглед на това през 1999 г. се създава Тематична мрежа за образователна и социална интеграция на лица с увреждания чрез адаптирана физическа активност (THENAPA). Въз основа на докладите на експерти от 23 европейски страни се формулират препоръки за приобщаване на лица със специални потребности чрез адаптирана физическа активност в училища, рекреационни и спортни условия.

В съответствие с препоръките на министрите на образованието на страните от ЕС за подобряване на физическото възпитание за деца, включително и тези със специални образователни потребности, по инициативата на Европейската федерация по адаптирана физическа активност през 2008 г. стартира двугодишният проект Европейски стандарти в адаптираната физическа активност (European Standards in Adapted Physical Activity). Целта му е създаването на теоретична рамка на професионалната компетентност на специалистите в адаптираното физическо възпитание, адаптираната физическа активност в рекреацията и спорта и адаптираната физическа активност в рехабилитацията (Klavina, Kudláček 2011: 46-62).

Все още в редица европейски страни остават не напълно изяснени механизмите, конкретните проявления и практическите решения на адаптираното физическо възпитание в системата на общото образование (Тошкова-Асенова 2015: 40).

1.1.3.4. *Адаптирано физическо възпитание в България*

Следвайки международните тенденции в образованието, Р България преминава от интегрираното обучение към приобщаващото образование, или от медицинския към социалния модел за приемане на уврежданията. Следователно образователните учреждения трябва да създадат подходящи условия за обучение на децата със специални образователни потребности, част от които е осигуряване на предпоставки за пълноценно участие в двигателното обучение, неразделна част от образователния и възпитателния процес. Както в други европейски страни, така и в Р България съществуват редица пречки пред практическото осъществяване на приобщаване във физическо възпитание. Обособени са препоръки в помощ на процеса, насочени към създаване на подкрепяща среда за децата със специални образователни потребности, важна част от която е учителите, които го осъществяват, да имат подходящата подготовка.

1.2. Професионална компетентност на учителя за адаптирано физическо възпитание

1.2.1. Същност на понятията „компетенция“ и „компетентност“

Развитието в дефиницията на понятията „компетенция“ и „компетентност“ е свързано с навлизането и прилагането на компетентностния подход в различни научни области. Той е приоритетен за съвременното висше образование, тъй като отговаря на изискванията на новия тип социално-икономически отношения, свързани с преход от „квалификация“ към „компетентност“.

В научното пространство съществува плурализъм в становищата относно съдържанието и дефинирането на понятията „компетенция“ и „компетентност“ и учените все още не са постигнали единомислие по този проблем. Част от авторите (Великова, Найденова, Гюрова, Хуторской, Делчева и др.) извеждат компетентността като по-общо понятие, което включва в себе си дадени сбор от компетенции, а други (Жуков, Ефимов, Введенский и др.) – точно обратното. За вторите компетентността е структурен елемент на компетенцията и се намира на „входа“ на процеса, а съответно компетенцията – на „изхода“.

Р България е част от Европейския съюз и следва неговата единна политика в областта на образованието, това предполага нашите разбирания по отношение на понятията *компетенция* и *компетентност* да се основават на постановките, популяризирани в европейските документи.

Или *компетентността* може да се определи като интегрално преносимо образуване от знания, умения, нагласи и оценъчни отношения на личността, структурирани йерархично: ключови компетенции (базови, основни) – знания и умения, нагласи и оценъчни отношения, без които не е възможно осъществяването на дадена дейност, поведение, решение; специфични, диференцирани компетенции, наречени от Найденова и сътрудници професионални – свързани със знания, умения, нагласи и оценъчни отношения на личността за определена сфера (Иванова et al. 2014: 240-241; Делчева et al. 2014: 26; Найденова et al. 2016: 11).

Според приетата в Р България през 2012 г. Националната квалификационна рамка компетентностите, които трябва да придобие завършващият определена образователно-квалификационна степен са в следните области: самостоятелност и отговорност, компетентности за учене, комуникативни и социални компетентности и професионални компетентности (<https://www.aubg.edu/documents/1536>).

1.2.2. Професионална компетентност

Както изтъкнахме по-горе, компетентностите би могло да се диференцират най-общо в две групи – ключови (базови) и специфични (професионални). За целите на научното изследване, нашият изследователски интерес е насочен към

изясняване същността на специфичните компетентности. Тъй като компетентностите в една или друга степен се характеризират с професионалната дейност на човека, ще използваме понятието „професионална компетентност“.

От представените становища на изследователите (Сластенин, Маркова, Лукъянова, Абрамова, Новикова, Старк, Рашева-Мерджанова и др.) в областта на професионалната компетентност може да се обобщи, че тя се формира във взаимовръзка със социалните нагласи на личността, които оказват значимо влияние върху мотивацията ѝ за овладяване на определен комплекс от професионални знания и умения, както и от стремежа ѝ за професионална себеактуализация и себеусъвършенстване.

1.2.3. Професионална компетентност на учителя

За да се определи най-пълно терминът „професионална компетентност“, се извеждат неговите съставлящи характеристики, които са разнородни според различните автори. Тя може да бъде разгледана и в контекста на определена професия. За целта на нашето изследване ще анализираме професионалната компетентност на учителя.

Учените (Сластенин, Маркова, Лобанова, Митина, Кузьмина, Введенский, Бонева, Найденова, Мизова, Цветанска, Рашева-Мерджанова, Петкова, Тоцева и др.), изучаващи проблемите на компетентността на учителя, употребяват различни понятия – „професионална компетентност на учителя/педагога“, „педагогическа компетентност“, „професионално-педагогическа компетентност“. В зависимост от използваната терминология се осъществява и структурирането на професионалната компетентност на учителя. Необходимо е в този смисъл да поставим акцент върху това, че тя е интегрално-личностна характеристика на учителя. Определя качеството на неговата работа, изразена в способността да действа самостоятелно и отговорно в постоянно променящата се професионална ситуация. Проявява се в професионалната му активност, която позволява да се характеризира като субект на педагогическата дейност и педагогическото общуване.

В нашето изследване се придържаме към дефиницията на понятието „професионална компетентност на учителя“, а относно структурирането му се базираме на професионалния профил на учителя, узаконен с Наредба 12 за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти. Чрез нея се регламентират следните компетентности като съвкупност от знания, умения и отношения, необходими на учителя за заемане и изпълняване на дадената длъжност, определяне на приоритети за професионалното му усъвършенстване, кариерното му развитие и подпомагане на самооценката и за атестирането му: академична, педагогическа, комуникативна и административна.

1.2.4. Тенденции в професионалната компетентност на учителя за адаптирана физическа активност и адаптирано физическо възпитание

В САЩ, Русия и други европейски страни е обособен професионален профил на специалистите по адаптираното физическо възпитание. На европейско равнище е структурирана рамка от знания, умения и компетентности, които трябва да притежават учителите по физическо възпитание, за да приобщават деца със специални образователни потребности в двигателното обучение. В Р България в средното и висше образование е организирано обучение и се формират професионални компетентности в областта на адаптираната физическа активност, включително и за учителите по физическо възпитание. Не така стои въпросът с детските и начални учители, които са учители по физическо възпитание съответно в детската градина и начално училище. Те не получават подобна подготовка и съответно не формират компетентности в тази област.

1.2.5. Нагласи и самоефективност на учителите за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение

Нагласата и самоефективността за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение са част от професионалната компетентност на учителя за адаптирано физическо възпитание. Те следва да се разглеждат като основни фактори, чрез които е възможно да се прогнозира поведението му. Приобщаващото поведение на учителя предполага влагане на повече време, усилия и старание за организиране и реализиране на процеса на включване на деца със специални образователни потребности в общото двигателно обучение, което от своя страна ще доведе до успех на приобщаващото физическо възпитание.

2. ГЛАВА ВТОРА: КОНЦЕПЦИЯ И ОРГАНИЗАЦИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

2.1. Методологична и методическа част на концепцията

2.1.1. Предмет, обект, цел, задачи и хипотеза на изследването

Предмет на изследването е формиране на професионална компетентност за адаптирано физическо възпитание в обучението на студенти от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“.

Обект на изследването е процесът на обучение на студентите, бъдещи детски и начални учители, в условията на академично образование.

Цел на дисертационното изследване е разработване и апробиране на модел за формиране на професионална компетентност за адаптирано физическо възпитание у студенти от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“.

Задачи на изследването:

1. Преглед и анализ на специализирани източници по проблема за разкриване съдържанието на основните понятия „адаптирано физическо възпитание“ и „професионална компетентност“ (адаптирана физическа активност, адаптирано физическо възпитание, компетенция, компетентност, професионална компетентност, професионална компетентност на учителя, професионална компетентност на учителя за адаптирано физическо възпитание) и състоянието му в теорията и практиката.

2. Проучване на нагласите и самоефективността на детските и началните учители за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателно обучение.

3. Анализ на нормативна образователна документация за установяване възможностите за включване на модел за формиране на професионална компетентност за адаптираното физическо възпитание в обучението на студенти от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“.

4. Разработване и апробиране на модел за формиране на професионална компетентност за адаптирано физическо възпитание в обучението на бъдещите детски и начални учители.

5. Изследване на ефективността на приложения модел чрез установяване на степента на усвояване на знания, на овладяване на умения и на формиране на нагласи и самоефективност за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение на студентите от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“.

Хипотеза: Допускаме, че разработването и прилагането на модел за формиране на професионална компетентност за адаптирано физическо възпитание в обучението на студентите от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“ ще допринесе за формиране на професионална компетентност за приобщаване на деца със специални образователни потребности в процеса на обучение, необходима за успешната им реализация в условията на съвременната детска градина и начално училище.

2.1.2. Критерии и показатели на емпиричното изследване

За осъществяване на емпиричното изследване са изведени критерии, чрез които могат да се установят постиженията на студентите. Показателите към тях отразяват степента на усвоените знания, умения, нагласи и самоефективност за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение.

Първи критерий: Знания и умения, свързани с теоретичните аспекти на адаптираното физическо възпитание.

Показатели:

1. Познава *същността* на адаптираното физическо възпитание.

2. Познава *функциите* на адаптираното физическо възпитание.
3. Познава *принципите* на адаптираното физическо възпитание.
4. Познава *задачите* на адаптираното физическо възпитание.
5. Познава *средствата* на адаптираното физическо възпитание.
6. Познава *методите* на адаптираното физическо възпитание.
7. Познава *физическите и психическите особености* в развитието и функционирането на организма на деца с различни увреждания.
8. Познава ръководните *принципи за адаптиране* на двигателната дейност.
9. Умее да формулира *целите на адаптираното физическо възпитание* като фактор за развитието, рехабилитацията и приобщаването на деца със специални образователни потребности.

Втори критерий: Компетентност за планиране и подготовка на форми по физическо възпитание с приобщаване на деца със специални образователни потребности.

Показатели:

1. Познава *възможностите за адаптиране на елементи от учебната програма* по физическо възпитание така, че да се включат деца със специални образователни потребности.
2. Умее да *адаптира мястото* за провеждане на заниманията по физическо възпитание и *необходимите уреди и съоръжения* за успешното приобщаване на деца със специални образователни потребности.
3. Умее да *формулира и адаптира задачите* за всяко занимание по физическо възпитание, в което ще се включи дете със специални образователни потребности, *да подбира и модифицира средствата* за решаването им.
4. Умее да *използва точната терминология*.

Трети критерий: Компетентност за организиране и ръководене на учебния процес по физическо възпитание с приобщаване на деца със специални образователни потребности.

Показатели:

1. *Знае* различни (подходящи алтернативни и допълващи) *средства за комуникация* с деца със специални образователни потребности.
2. Умее да *адаптира методите на преподаване*, като се съобразява с индивидуалните особености на всяко дете със специални образователни потребности в обучението по физическо възпитание.

Четвърти критерий: Компетентност за оценяване напредъка на децата със специални образователни потребности по физическо възпитание.

Показатели:

1. Познава *методите за контрол и оценка* на резултатите от адаптираното физическо възпитание.

2. Умее да *адаптира инструментариума за проверка и оценка* (диагностика) на постигнатите резултати от децата със специални образователни потребности.

Пети критерий: Компетентност за управление на процесите в отделни групи или паралелки по време на занимания по физическо възпитание, в които са включени деца със специални образователни потребности.

Показатели:

1. Умее да *организира, координира и контролира дейностите* по време на преподаването, за да се осигури най-подходящото и безопасно двигателно обучение за всички деца, включително и за децата със специални образователни потребности.

2. Умее да *подпомага включването на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение*, като инициира и организира различни форми на взаимодействие, изгражда взаимоотношения, основани на взаимно доверие и уважение.

Шести критерий: Знания и умения за работа в екип с родителите на деца със специални образователни потребности и с различни специалисти, свързани с двигателното им обучение.

Показатели:

1. *Знае ролята на различните специалисти* (медицински, педагогически, спортни и други) по отношение на адаптираното физическо възпитание;

2. *Знае ролята на родителите на деца със специални образователни потребности* по отношение на адаптираното физическо възпитание.

3. *Умее да подготвя училищния персонал да подпомага приобщаването на деца със специални образователни потребности* в двигателното обучение.

Седми критерий: Нагласи за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение.

Показатели:

1. Нагласи, свързани с *позитивни резултати за децата* участници.

2. Нагласи, свързани с *негативни резултати за децата* участници.

3. Нагласи, свързани с *негативни резултати за учителите*, осъществяващи приобщаването в заниманията по физическо възпитание.

Осми критерий: Самоефективност за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение.

Показатели:

1. Самоефективност за *планиране на двигателно обучение* с приобщаване на деца със специални образователни потребности.

2. Самоефективност за *провеждане на двигателно обучение* с приобщаване на деца със специални образователни потребности.

2.1.3. Методи на изследването

За проверка на формулираната хипотеза и реализирането на поставените задачи се използват следните изследователски методи:

1) **Теоретичен анализ** на специализирана литература и нормативни документи с цел изясняване на основните концепции и анализиране на съвременните тенденции в сферата на професионалната компетентност на учителя за адаптирано физическо възпитание.

2) **Анкетен метод** – използват се частично стандартизирани писмени анкети за проучване нагласите и самоефективността на действащите и бъдещите детски и начални учители за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение, както и за измерване качеството на обучението.

3) **Експертна оценка** се извършва в две направления: за определяне качествата и приложимостта на модела за професионална компетентност на учителя за адаптирано физическо възпитание и на съдържателната валидност на дидактическите тестове.

4) **Педагогически експеримент** при въвеждане на модел за формиране на професионална компетентност на учителя за адаптирано физическо възпитание в обучението на студенти от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“.

5) **Дидактическо тестиране** за установяване степента на усвоените знанията и умения по учебната дисциплина „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност“.

6) **Педагогическо наблюдение** върху демонстрираните от студентите умения от областта на адаптираното физическо възпитание в симулативна среда.

7) **Математико-статистически методи** за обработване на емпиричните данни и обобщение на резултатите от проведения експеримент.

2.1.4. Инструментариум на изследването.

Включва **три анкетни карти** – за изследване на нагласи и самоефективност на действащи и бъдещи детски и начални учители за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение и за изходно измерване качество на обучението; **два нестандартизирани критериално-ориентирани теста** за установяване на първоначалните и крайните знания и умения на студентите; **четири казуса** за определяне овладени вследствие на обучението знания и умения и **протокол за отразяване на резултати от извършено наблюдение** върху демонстрираните от участниците умения.

2.1.5. Контингент на изследването

Обхванатите в изследването лица са 258. Разделени са в две групи.

1) В предварителното изследване на нагласите и самоефективността на детските и начални учители за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение участват 220 учители – 120 (54,5%) детски и 100 (45,5%) начални, като извадката е формирана на база случаен избор. От тях 5 (2,3%) са мъже, а 215 (97,7%) са жени. В представителната извадка са включени представители от различни възрастови групи (от такива с възраст под 25 годни, до такива с възраст над 56 години). Те са с различен по продължителност трудов стаж (от под 5 години трудов стаж, до над 36 години трудов стаж). Обхванатите в изследването учители работят в различни по големина населени места – в големи градове, в средно големи градове, в малки градове и села. Опитът ни да обхванем в настоящото изследване учители с различен педагогически профил е продиктуван от желанието ни за детайлно и реалистично диференциране на изследователския проблем и за разкриване на състоянието му в педагогическата практика. Изследването очертава тенденция за дефицит в подготовката на учителите по отношение на формиране на тяхната компетентност за адаптирано физическо възпитание.

2) Във втората група са включени 38 студенти от четвърти курс специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“, които се обучават по избираемата дисциплина „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност“ през зимния семестър на учебната 2016/17 година. Всички са жени на възраст между 21 и 35 години. 34 от тях (89,5%) са на възраст между 21 – 24 години, а 4 (10,5%) от тях са на възраст над 25 години. Обхванатите в основното изследване студенти участват в педагогическия експеримент.

2.1.6. Етапи на изследването

1) *Предварителен етап* (2013 – 2015 г.)

Извършени са следните дейности:

- анализ на литературни източници и нормативни документи, свързани с професионалната компетентност на учителя за адаптираното физическо възпитание;
- разработване и апробиране на дидактически тестове за проверка на формираните в резултат на обучението знания и умения;
- провеждане на анкетно проучване на нагласите и самоефективността на детски и начални учители за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение.

2) *Основен етап* (2016 – 2017 г.)

Този етап включва:

- разработване и апробиране на модел за формиране на професионална компетентност за адаптирано физическо възпитание в обучението на студентите от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“;

- разработване на учебни материали и казуси за провеждане на обучението;
- осъществяване на педагогическия експеримент.

3) **Заключителен етап** (2017 – 2018 г.)

Насочен е към:

- приключване на педагогическия експеримент;
- обработване и анализиране на резултатите от изследването;
- формулиране на изводи и приноси;
- окончателно оформяне на дисертационния труд.

2.2. Компоненти на модела за формиране на професионална компетентност за адаптирано физическо възпитание в обучението на студентите от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“

2.2.1. Модел на професионална компетентност на учителя за адаптирано физическо възпитание

Както се установи, в европейските и национални нормативни документи са посочени изискванията към професионалната компетентност на учителя, но липсват разработени методически указания и насоки как тя да бъде обогатена в областта на адаптираното физическо възпитание. За да бъдат преодолени тези дефицити, ние направихме опит да конструираме авторски модел на професионална компетентност на учителя за адаптирано физическо възпитание.

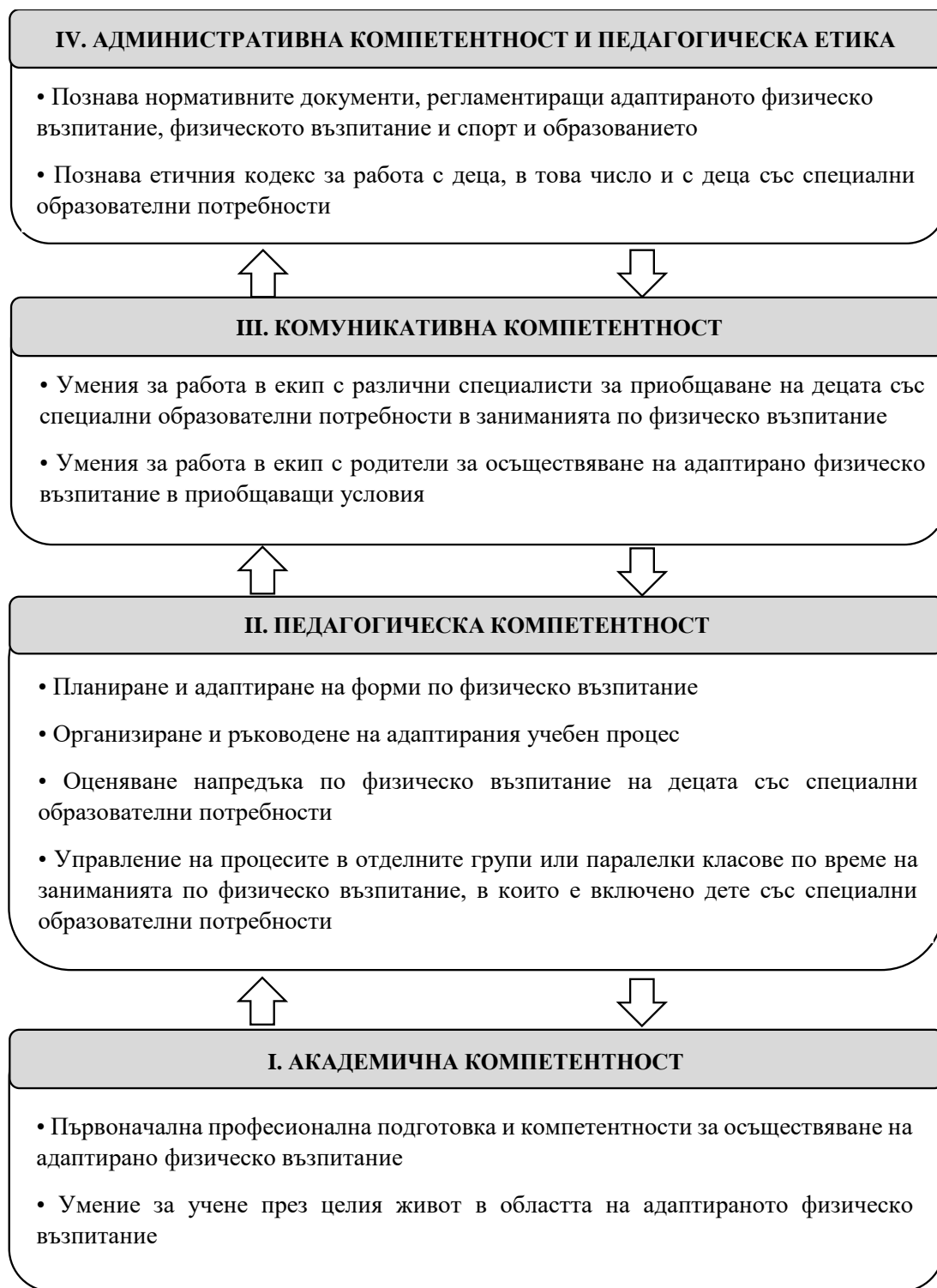
Структурирането се извършва в съответствие с професионалния профил на учителя и Европейската рамка за компетентности за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение. Включва четири модула и съответните компетентности, които ги характеризират. Корелацията между четирите посочени модула съдейства за допълване на професионално-компетентностния профил на учителя и за повишаване на неговата ефективност в реализиране на професионалните му задължения, като добавя компетентност за адаптиране на учебното съдържание по физическо възпитание.

Както може да се установи от графиката на фигура 1, отделните модули са представени в йерархическа последователност и взаимозависимост.

Първият от тях е фундаментален. Той се съотнася към формирането на компетентности в етапа на специализираното професионално обучение и се основава на стратегията за учене през целия живот. Над него се надграждат следващите три модули, като се реализира изискването за формиране на необходими компетенции, кореспондиращи тясно и съдействащи, за формиране на компетентност на учителя за адаптирано физическо възпитание.

Разработването на подобен модел е изключително ценно за специалистите, работещи в областта на методиката на обучение по физическо възпитание във

висшето училище. Той съдейства за реализиране на идеята за адаптиране на учебното съдържание по физическо възпитание, съобразно със специалните потребности на децата. Внедряването му в практическото обучение на студентите по физическо възпитание, предучилищна и начална училищна педагогика, разширява фокуса на тяхната професионално-педагогическа компетентност.

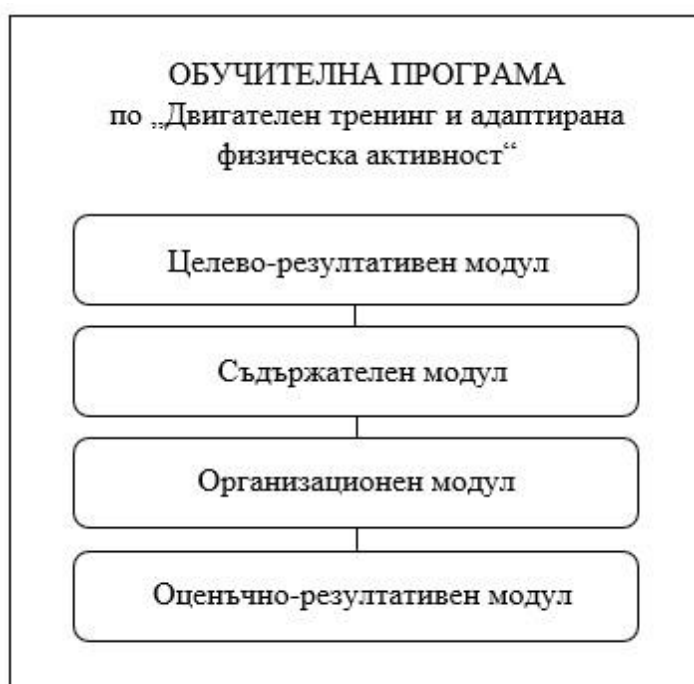

Фигура 1. *Модел на професионална компетентност на учителя за адаптирано физическо възпитание*

2.2.2. Анализ на учебния план на специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“ при Педагогически факултет на Тракийски университет

След като изведохме и структурирахме компетентностите, необходими на учителя за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение, изследваме дали такива се формират в академичната подготовка на бъдещите детски и начални учители. От направения анализ на учебния план и програми може да се обобщи, че студентите от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“ при Тракийски университет не получават подготовка в сферата на приобщаването на деца със специални образователни потребности в общите занимания по физическо възпитание и съответно не формират необходимите компетентности в тази област. Тези дефицити са в противоречие с приобщаващите тенденции в образователната политика на страната и изискванията, произтичащи от новия професионален профил на учителя. Един от начините за преодоляването им е въвеждането на обучителна програма по „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност“ в обучението на студентите от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“.

2.2.3. Обучителна програма по „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност“.

Фигура 2. Структура на обучителната програма

„Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност“ е избираема дисциплина, предназначена за студенти от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“ на Педагогически факултет при Тракийски университет. Провежда се през зимния семестър на четвърти курс с хорариум от

30 часа – 12 часа семинарни и 18 часа практически упражнения. Насочена е към формиране на компетентности предимно в онази част от адаптираната физическа активност, която включва двигателното обучение на децата със специални образователни потребности в образователните институции (детски градини и училища) и към която имат отношение детските и начални учители. Крайната цел е формиране на професионална компетентност за адаптирано физическо възпитание в приобщаващи условия.

Обучителната програма се състои от четири модула – целево-резултативен, съдържателен, организационен и оценъчно-резултативен, които схематично са представени на фигура 2.

2.2.3.1. Целево-резултативен модул

Наименованието на този модул ни насочва към идеята, че в него се съдържа целта на обучителната програма – формиране на знания и умения в областта на адаптираното физическо възпитание и готовност за прилагането им в практиката за осъществяване на успешно приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение. От целта произтичат отделните задачи и очакваните резултати от обучението.

2.2.3.2. Съдържателен модул

Учебното съдържание по дисциплината „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност” е обособено в два блока.

Първият блок е теоретичен и въвеждащ и има за цел студентите да се запознаят с характеристиката на адаптираното физическо възпитание.

Вторият блок е с практико-приложна насоченост и е разделен на шест части в зависимост от увреждането или заболяването на децата (зрително увреждане, слухово увреждане, физическо увреждане, умствена изостаналост, аутизъм и синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност). Основната му цел е да запознае студентите с характеристиката на децата според нарушението, особеностите в методиката на адаптираното физическо възпитание при всяко едно от тях и формиране на умения за подготовка и провеждане на занимания по физическо възпитание, в които е включено и дете със съответното увреждане.

2.2.3.3. Организационен модул

Свързан е с оптимално съчетаване на формите на организацията на заетостта на студентите и на подходящите методи на обучение с цел постигане на по-висока степен на усвояване на преподавания материал.

В етапа на формиране на нови знания в областта на адаптираното физическо възпитание словесните и нагледни методи се съчетават с презентация. Устното изложение на преподавателя се комбинира с богато онагледяване чрез картини, рисунки, снимки, аудио и видео материали, както и с демонстриране на конкретни действия.

В етапа на затвърдяване на учебния материал се използват методи, които предполагат по-голяма активност от страна на студентите. Прилага се симулативно-базираното педагогическо обучение, което предполага съчетание от различни интерактивни методи: дискусия, решаване на казус, симулация.

2.2.3.4. Оценъчно-резултативен модул

Разделен е на две части. Първата е насочена към оценка на постигнатите от студентите резултати вследствие на проведеното обучение, а втората – към определяне на ефективността на обучителната програма.

Таблица 1. *Равнищата на проявление на усвоените знания, умения и компетентности по учебната дисциплина „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност”*

Равнища на компетентност	Таксономия на Блум	Проявление на знания, умения и компетентностите	Инструментариум
Базово	Знание	<ul style="list-style-type: none"> • изброяване и осмисляне на факти; • дефиниране и опериране с понятия; • изразяване и разбиране на принципи; • прилагане на отделни знания за решаване на прости задачи, проблеми. 	Заключение Казус №1 Казус №2
	Разбиране		
Оптимално	Приложение	<ul style="list-style-type: none"> • прилагане на придобитите знания и умения в нови условия. 	Казус №3
Пределно	Анализ	<ul style="list-style-type: none"> • правене на предположения и изводи при недостиг на информация; • проектиране на решения на сложни проблеми чрез творческо прилагане на знания и умения от различни области; • аргументиране избора на алтернативни подходи към решаване на проблеми. 	Казус №4
	Синтез		
	Оценка		

1) За описание на очакваните резултати от обучението по „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност“ комбинираме елементи от

схващанията на отделни учени (Блум, Беспалько, Герганов) и създаваме собствена концепция за равнища на усвоените от обучаваните знания, умения и компетентности, както и инструментариума за тяхната проверката и оценката, визуализирана подробно в таблица 1.

Формират се три равнища, очакваните резултати на които придобиват следния вид:

- базово, обхващащо запомнянето, разбирането, възпроизвеждането и интерпретирането на информация;
- оптимално, свързано със способността да се приложи наученото в нови и конкретни ситуации;
- пределно, предполагащо разбиване на материала и достигане до изводи при липса на информация, творческото му обединяване с интегриране на наученото от други области, аргументирана оценка на значимостта на получения продукт за конкретните цели.

Оценката на знанията, уменията и компетентностите, които студентите показват при решаването на задачите от заключителния тест и на казусите става по тристепенните скали:

- **за знания** – знае, знае до известна степен, не знае;
- **за умения** – умее, умее до известна степен, не умее.
- **за компетентности** – формирането на компетентност се осъществява във висока, средна или ниска степен.

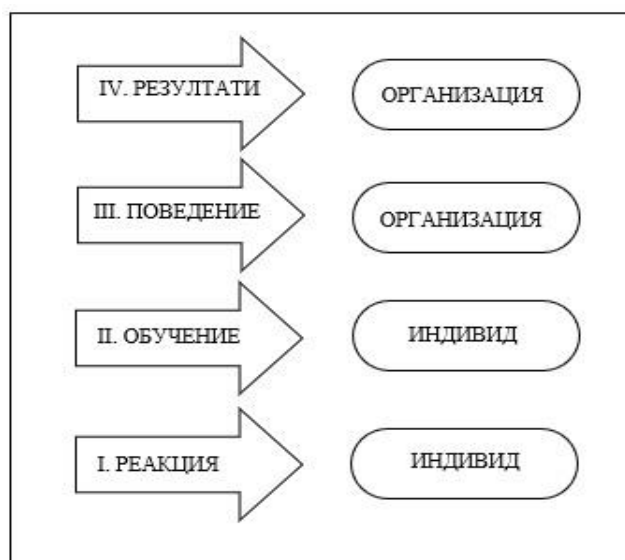
2) За определяне ефективността на обучителната програма се базираме върху модела за оценка на Къркпатрик (Kirkpatrick 2006), които се състои от четири нива: *реакция, обучение, поведение, резултати*. Промените, които настъпват на първите две нива, се отнасят лично до индивида, участник в обучителната програма, а на вторите две – до организацията, в която той работи. Това отношение схематично е представено на фигура 3.

Моделът предполага, че студентите са удовлетворени от учебната среда или обучителната програма, научават нещо ново и вероятно полезно от областта на адаптираното физическо възпитание. След като завършат образованието си, започват работа в детска градина или начално училище, където прилагат наученото и приобщават деца със специални образователни потребности в двигателното обучение, тоест демонстрират приобщаващо поведение. Това от своя страна води до успешно осъществяване на адаптираното физическо възпитание в приобщаващите условия на масовата образователна среда, което е положителен краен резултат за съответната образователна организация.

Индикатори за ефективността на обучителната програма по „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност“ са:

- удовлетвореността на студентите от участието им;

- формираността на знанията, уменията и компетентностите от областта на адаптираното физическо възпитание;
- изразеността на нагласите и самоефективността за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение.

Фигура 3. Модел за оценка на Къркпатрик

3. ГЛАВА ТРЕТА: АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

3.1. Анализ на резултатите от предварителното изследване

3.1.1. Анализ на нагласите на детски и начални учители за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение

Таблица 2. Влияние на професията, личния контакт и опита в приобщаващото физическо възпитание върху приобщаващите нагласи

Фактори	Доверителен интервал	$\bar{x}$	S	$t_{(218)}$	Значимост на t-теста (p)	Извод
Детски учител	95%	3,81	0,66	0,83	0,41	Статистически незначима разлика
Начален учител		3,73	0,72			
Без личен опит	95%	3,77	0,70	0,06	0,95	Статистически незначима разлика
С личен опит		3,78	0,67			
Без опит в ПФВ	95%	3,68	0,67	- 3,07	0,002	Статистически значима разлика
С опит в ПФВ		3,98	0,69			

Вследствие на проведеното анкетно проучване се установи, че нагласите на детските и началните учители за приобщаване на деца със СОП в двигателното обучение са със **средна степен на изразеност**, но са и **по-скоро положителни**. Това предполага, че учителите имат приобщаващо поведение, тоест включват децата със затруднения в общите заниманията по физическо възпитание.

В таблица 2 са представени обобщените резултати за влиянието на професията, личния досег с хора с увреждания и опита в приобщаващото физическо възпитание върху нагласите на учителите. **Това, дали е детски или начален учител и дали има личен опит с хора с увреждания, не оказва влияние върху приобщаващите нагласи на респондентите, но наличието на практика във включването на деца със СОП в общите занимания по физическо възпитание ги прави по-положителни и по-изразени.**

Таблица 3. *Влияние на възрастта, стажа, подготвеността и възприеманата компетентност върху приобщаващите нагласи*

Фактори	Доверителен интервал	r	Значимост на r (p)	Извод
Възраст	99%	- 0,20	0,003	Слабо отрицателна линейна корелация
Педагогически стаж	99%	- 0,21	0,002	Слабо отрицателна линейна корелация
Подготвеност	99%	0,28	0,000	Слабо положителна линейна корелация
Възприемана компетентност	99%	0,40	0,000	Средно положителна линейна корелация

В таблица 3 са представени обобщените резултати, свързани с влиянието на възрастта, годините педагогически стаж, подготвеността и възприеманата компетентност върху приобщаващите нагласи на детските и началните учители. **Нагласите за включване на деца със СОП в общите занимания по физическо възпитание са по-слабо изразени и не толкова положителни при по-възрастните респонденти и при тези с повече педагогически стаж. От друга страна, участниците, които се чувстват по-подготвени и по-уверени в компетентността си да го осъществят, са с по-изразени и по-положителни приобщаващи нагласи.**

3.1.2. Анализ на самоефективността на детски и начални учители за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение

В резултат на проведено анкетно проучване се установи, че детските и началните учители показват **средна степен на изразеност** на приобщаваща самоефективност, като въпреки колебанията си са **по-скоро уверени** в своите възможности да приобщят деца със СОП в двигателното обучение. Или вероятно те полагат усилия при планирането и реализирането на приобщаващо физическо възпитание, тоест правят опит, доколкото зависи от тях, да преодолеят възникващите пред осъществяването му трудности от различен характер.

Таблица 4. *Влияние на професията, личния контакт и опита в приобщаващото физическо възпитание върху приобщаващата самоефективност*

Фактори	Доверителен интервал	$\bar{x}$	S	$t_{(218)}$	Значимост на t-теста (p)	Извод
Детски учител	95%	3,36	0,90	0,76	0,45	Статистически незначима разлика
Начален учител		3,27	0,88			
Без личен опит	95%	3,05	0,84	- 4,18	0,000	Статистически значима разлика
С личен опит		3,54	0,87			
Без опит в ПФВ	95%	3,09	0,83	- 6,13	0,000	Статистически значима разлика
С опит в ПФВ		3,83	0,80			

Обобщените резултати за влиянието на професията (детски или начален учител), личния досег с хора с увреждания и опита в приобщаващото физическо възпитание върху самоефективността на учителите са представени в таблица 4. **Професията не оказва влияние върху приобщаващата самоефективност на респондентите. Детските и началните учители, които имат контакти с хора с увреждания и опит в преподаването на физическо възпитание на деца със СОП в масовите учебни заведения са по-уверени в своите способности и имат по-висока степен на изразеност на личната си ефективност.**

В таблица 5 са представени обобщените резултати, свързани с влиянието на възрастта, годините педагогически стаж и подготвеността върху самоефективността на детските и началните учители за приобщаване на деца със СОП в двигателното обучение. **Възрастта на респондентите и годините педагогически опит не оказват влияние върху увереността им в собствените им способности да включват деца със СОП в общите занимания по физическо възпитание. От друга страна, колкото по-висока е тяхната**

самооценка на подготвеността им в областта на адаптираното физическо възпитание, толкова по-силно изразена е тяхната самоефективност.

Таблица 5. *Влияние на възрастта, стажа и подготвеността върху приобщаващата самоефективност*

Фактори	Доверителен интервал	r	Значимост на r (p)	Извод
Възраст	95%	- 0,06	0,35	Липсва линейна корелация
Педагогически стаж	95%	- 0,05	0,48	Липсва линейна корелация
Подготвеност	99%	0,56	0,000	Голяма положителна линейна корелация

Повечето детски и начални учители нямат опит в преподаването на физическо възпитание на деца със СОП и не се чувстват достатъчно подготвени и компетентни в тази област. Те са по-скоро съгласни, че процесът на включване затруднява планирането и провеждането на двигателното обучение в масовите учебни заведения и им липсва достатъчно увереност в способностите им да го осъществяват. Това предполага, че не са склонни да полагат повече усилия при справянето с възникналите затруднения и да демонстрират приобщаващо поведение във физическото възпитание. За да се преодолеят тези дефицити и да се реализира ефективно идеята за приобщаващото физическо възпитание в съвременното българско училище, студентите от специалност ПНУП е необходимо да получат в етапа на своето академично образование подходящо обучение, което да ги направи положително настроени и по-уверени при включването на деца със СОП в часовете по физическо възпитание.

3.2. Анализ на резултатите от основното изследване

3.2.1. Анализ на резултатите от предварителния критериално-ориентиран тест

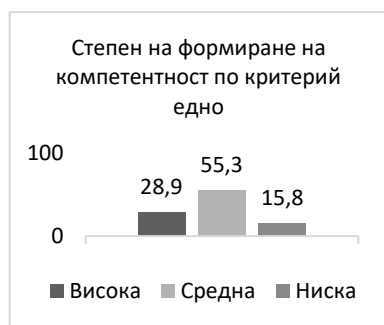
На база получените резултати от предварителния критериално-ориентиран тест се очертават дефицитните области в знанията на студентите от специалност ПНУП. Изследваните лица изпитват известни затруднения в разграничаване на двигателните ограничения на деца с различни увреждания. Това е очаквано, тъй като досегашното им обучение е било насочено най-вече към изясняване на обучителните затруднения на децата със СОП и по-малко се е акцентирало на изоставането в двигателната сфера. В областта на физическото възпитание най-големи трудности респондентите имат при разпознаване на компонентите на физическото натоварване, което е в основата на неговото рационално регулиране.

Правилното дозиране на натоварването във всяко едно занимание по физическо възпитание е важно условие за безопасното и успешното протичане на двигателното обучение и изисква практически опит и дори педагогическо майсторство, които студентите от четвърти курс все още не притежават. Неопитността на участниците в преподаването на физическо възпитание е в основата и на очерталите се други две проблемни области в техните знания, между които може да се открие взаимовръзка. На първо място – с коректното именуване на основните методи на двигателното обучение. Дори да се прилагат правилно в практическите упражнения, респондентите не знаят наименования им. На второ място – познаване и на други характерни за областта понятия. Специфичната за физическото възпитание терминология се отличава значително от тази на другите учебни предмети, което затруднява значително студентите при запомнянето, разбирането и правилното ѝ използване.

3.2.2. Анализ на резултатите относно знания и умения, свързани с теоретичните аспекти на адаптираното физическо възпитание

За определяне статуса на студентите в края на проведеното обучение относно **критерий едно** се използват заключителният критериално-ориентиран тест и казус №1.

Показателите по този критерий са свързани с първоначалната теоретична подготовка за осъществяване на адаптираното физическо възпитание, която е част от академичната компетентност на учителя. Очакваните резултати са на базово равнище и са насочени към запомнянето, разбирането, възпроизвеждането и интерпретирането на информация от изучаваната област. Според постиженията на студентите се установява, че 28,9% от респондентите овладяват във висока степен знанията и уменията, свързани с теоретичните аспекти на адаптираното физическо възпитание, 55,3% – в средна степен и 15,8% – в ниска степен (фигура 4).

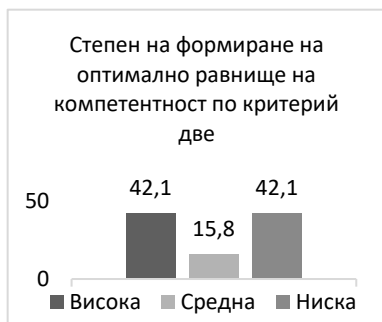
Фигура 4. Степен на формиране на знания и умения, свързани с теоретичните аспекти на адаптираното физическо възпитание

3.2.3. Анализ на резултатите относно формирането на компетентност за планиране и подготовка на форми по физическо възпитание с приобщаване на деца със специални образователни потребности

Статусът на студентите в края на проведеното обучение относно **критерий две** се определя на две равнища. За установяването му на оптимално ниво се използват заключителният критериално-ориентиран тест и казус №3, а на пределно – казус №4.

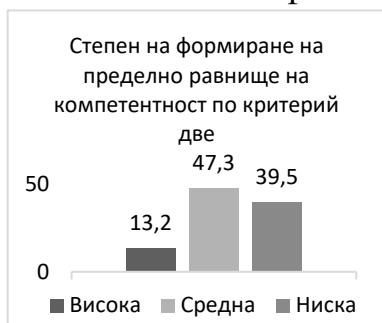
Показателите по този критерий са част от педагогическата компетентност на учителя. Очакваните резултати, насочени към използването на натрупаните

знания и умения в нови, непознати условия, каквито са разработване на планове за адаптиране на игри и симулативното им преподаване, са на оптимално равнище. Според постиженията, представени на фигура 5, 42,1% от студентите формират оптималното ниво на компетентността за планиране и подготовка на форми по физическо възпитание с приобщаване на деца със специални образователни потребности във висока степен, 15,8% – в средна степен и 42,1% – в ниска степен.

Фигура 5. Степен на формиране на оптимално равнище на компетентност за планиране и подготовка на форми по физическо възпитание с приобщаване на дете със СОП

Очаквани резултати на пределно равнище са респондентите много добре да разграничават и осъзнават двигателните дефицити на децата с различна тежест на основното увреждане, да адаптират елементите от учебното съдържание по физическо възпитание спрямо нуждите им и да ги комбинират, като съставят различни варианти на концепции на занимания по физическо възпитание, да направят аргументиран избор на оптималната комбинация. На база обобщената оценка на решенията на казус №4 (фигура 6) се установява, че едва дял от 13,2% от изследваните лица представят различни вариации на концепции на занимания по физическо възпитание и мотивират избора на оптимален според

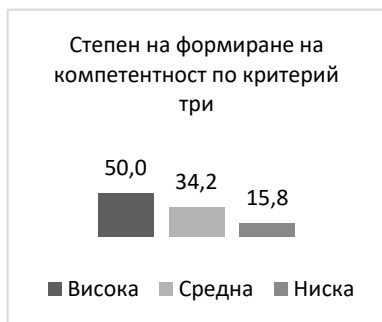
Фигура 6. Степен на формиране на пределно равнище на компетентност за планиране и подготовка на форми по физическо възпитание с приобщаване на дете със СОП

нуждите на деца с различни увреждания, тоест за тях е характерна висока степен на равнище на компетентност за планиране и подготовка на форми по физическо възпитание с приобщаване на деца със СОП. Останалите студенти представят само по един вариант на план-конспект на занимание по физическо възпитание, в което се включват деца с различни увреждания. При 47,3% от участниците в изследването план-конспектът е вярно конструиран, за да се определи, че изграждат съответното равнище на компетентност за адаптирано физическо възпитание в средна степен, а 39,5% от студентите са допуснали значителни неточности при изграждането на план-конспекта, тоест за тях е характерна ниска степен на компетентност за адаптирано физическо възпитание.

3.2.4. Анализ на резултатите относно формирането на компетентност за организиране и ръководене на учебния процес по физическо възпитание с приобщаване на деца със специални образователни потребности

За определяне статуса на студентите в края на проведеното обучение относно **критерий три** се използват заключителният критериално-ориентиран тест и казус №3.

Фигура 7. Степен на формиране на компетентност за организиране и ръководене на учебния процес по физическо възпитание с приобщаване на деца със СОП

Въпреки че възможните крайни резултати по посочените показатели са на две различни равнища, нивото на формиране на компетентността за организиране и ръководене на учебния процес по физическо възпитание с приобщаване на деца със СОП, част от педагогическата компетентност на учителя, в този случай се определя по-скоро като базово. На база получени резултати се установява, че 50% от изследваните лица формират компетентността по критерий три във висока степен, 34,2% – в средна степен и 15,8% – в ниска степен (фигура 7). Резултатите посочват, че половината от изследваните студенти (50%) притежават във висока степен компетентност за организиране и ръководене на учебния процес по физическо възпитание с приобщаване на деца със СОП, което би гарантирало на по-късен етап висока ефективност на взаимодействието на учителя с деца с увреждания.

3.2.5. Анализ на резултатите относно формирането на компетентност за оценяване напредъка на деца със специални образователни потребности по физическо възпитание

За определяне статуса на студентите в края на проведеното обучение относно **критерий четири** се използва заключителният критериално-ориентиран тест.

Респондентите познават методите и инструментариума за контрол и диагностика на двигателните постижения, но изпитват затруднения при приспособяването им към нуждите на децата със СОП. Въпреки проведеното обучение в областта на адаптираното физическо възпитание част от изследваните лица не осъзнават, че двигателните дейности включени в тестовата батерия може да се осъществят и по алтернативен начин (например с помощно средство или с помощник), и че детето със СОП се оценява според нарастването на собствените си постижения, а не спрямо зададен норматив. Затова и според получените резултати (фигура 8) най-голям е относителният дял на участниците в изследването, които формират базовата компетентност за оценяване двигателния напредък на децата със СОП на средно ниво. Те представляват дял от 44,7%. 39,5% от студентите са успели да формират високо равнище на своята компетентност за оценяване на двигателния напредък на децата със СОП, а за 15,8% от тях е характерно ниско ниво на тази компетентност.

Фигура 8. Степен на формиране на компетентност за оценяване двигателния напредък на децата със СОП

от тях е характерно ниско ниво на тази компетентност.

3.2.6. Анализ на резултатите относно формирането на компетентност за управление на процесите в отделни групи или паралелки по време на занимания по физическо възпитание, в които са включени деца със специални образователни потребности

За определяне статуса на студентите в края на проведеното обучение относно **критерий пет** се използва казус №3.

Възможните крайни постижения на респондентите относно критерий пет са на оптимално равнище, тъй като са свързани със способността на участниците да прилагат придобитите знания и умения в нови и конкретни симулативни условия и са част от педагогическата компетентност на учителя. На база получените и обобщени резултати (фигура 9) се установява, че 47,4% от студентите формират

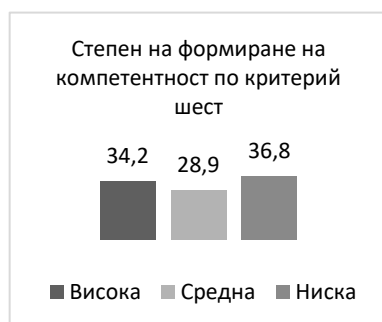

Фигура 9. Степен на формиране на компетентност за управление на процесите в отделни групи или паралелки по време на занимания по физическо възпитание, в които е включено дете със СОП

компетентност за управление на процесите в отделни групи или паралелки по време на занимания по физическо възпитание, в които е включено дете със СОП, във висока степен, 23,7% от обхванатите в изследването студенти формират тази компетентност в средна степен, а за 28,9% от студентите е характерна ниска степен на формираност на съответната компетентност. Необходимо е да акцентираме върху факта, че изследваните лица не винаги предвиждат участието на помощници в двигателното обучение, недооценявайки идеята, че това значително би улеснило

в дадени ситуации включването на децата със СОП в такъв тип обучение. Като затрудненията на студентите не се състоят толкова в планирането на конкретните дейности, които са свързани с организиране на подходящо и безопасно обучение, колкото в реалното им осъществяване.

3.2.7. Анализ на резултатите относно знания и умения за работа в екип с родителите на деца със специални образователни потребности и с различни специалисти, свързани с двигателното им обучение

Фигура 10. Степен на формиране на знания и умения за работа в екип с родителите на деца със СОП и с различни специалисти, свързани с двигателното им обучение

За определяне статуса на студентите в края на проведеното обучение относно **критерий шест** се използват казус №2 и казус №3.

Въпреки че очакваните резултати по този критерий са на две различни равнища, нивото на формиране на тази част от комуникативната компетентност на учителя се определя по-скоро като базово, тъй като е свързана най-вече със запомняне, разбиране, възпроизвеждане и интерпретиране на информация. Резултатите, представени графично на

фигура 10, са следните: 34,2% от обхванатите в изследването студенти притежават във висока степен знания и умения за работа в екип с родители и специалисти при приобщаването на деца със СОП в двигателното обучение. За 28,9% от студентите тези знания и умения са формирани в средна степен, а за 36,8% – в ниска степен.

3.2.8. Сравнителен анализ на резултатите на студентите преди и след проведеното обучение по „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност“

При предварителното тестиране на студентите от специалност ПНУП бяха установени дефицити в първоначалните им познания и всеки участник получи задача да си припомни учебното съдържание, свързано със затруднилите го въпроси. По време на специализираното обучение натрупаните знания бяха усъвършенствани и разширени в посока адаптирано физическо възпитание. Въз основа на проведените изследвания се анализира разликата в нивото на овладените знания и умения от участниците преди и след обучението по три от установените проблемни области. Вследствие на специализираната подготовка по „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност“ студентите повишават значително нивото на знанията си за двигателните дефицити на деца с различни увреждания и методите на двигателното обучение, които се адаптират спрямо тези ограничения. Все още проблематична остава употребата на различни понятия от областта на физическото възпитание и адаптираното физическо възпитание.

3.2.9. Анализ на нагласите и самоефективността на студенти специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“ за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение

Основна задача на обучителната програма по „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност“ е изграждането на положителни приобщаващи нагласи и висока степен на приобщаваща самоефективност в респондентите.

3.2.9.1. Анализ на приобщаващите нагласи

Участието на студентите от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“ в обучителната програма по „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност“ не оказва съществено влияние върху приобщаващите им нагласи спрямо физическото възпитание на деца със СОП и в края на специализираното обучение те са със **средна степен на изразеност**. Или участниците приемат позитивите и отхвърлят негативите на приобщаващото физическо възпитание за децата, участващи в него, но не изключват възможните затруднения, които могат да имат самите те при подготовката и планирането му. Въпреки това анкетираният показват положителна **приобщаваща нагласа**, което от своя страна предполага, че при благоприятна мотивация, подходящи условия и наличието на специализирана помощ, ще имат приобщаващо поведение в

бъдещата си педагогическа практика. Тъй като респондентите демонстрират значително по-положителни и по-силно изразени нагласи (статистически значима разлика) за приобщаване на деца със СОП в двигателното обучение от действащите детски и начални учители, се предполага, че ще полагат повече усилия от тях, за да включват децата със СОП в двигателното обучение, ще опитват да преодолеят затрудненията, които имат при подготовката и планирането на заниманията, и ще осъществят по-успешно приобщаващото физическо възпитание.

3.2.9.2. Анализ на приобщаващата самоефективност

На база получените от анкетиранията данни може да се направи заключение, че след участието си в обучителната програма по „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност“ при студентите от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“ е регистрирано значително нарастване (статистически значима разлика) в нивото на приобщаващата им самоефективност. В края на специализираното обучение тя е **със средна степен на изразеност**, но участниците демонстрират **увереност** в способностите си да планират и провеждат приобщаването на деца със СОП в двигателното обучение. Бъдещото приобщаващо поведение на обхванатите в изследването студенти ще зависи от собствената им мотивация за работа, от тежестта на двигателния и умствения дефицит на децата със СОП и от възможността за създаване на улесняваща ги организация на работа, която предполага наличие на подходяща материална база и специализирана помощ. Тъй като увереността на студентите е значително по-голяма (статистически значима разлика) от тази на действащите детски и начални учители и оттам и самоефективността им е по-силно изразена, се предполага, че при съществуващи благоприятни условия те ще положат по-големи усилия като учители, за да подготвят и осъществят успешното приобщаване на децата със СОП в заниманията по физическо възпитание в бъдещата си педагогическа практика.

3.2.10. Ефективност на обучителната програма по „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност“

Следвайки модела за оценка на Къркпатрик, определихме индикаторите за ефективността на обучението по дисциплината „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност“. На база показаната **удовлетвореност** от участието в обучението, **формираните** в по-голяма част от студентите на **достатъчно ниво** знания, умения и компетентности от областта на адаптирано физическо възпитание и демонстрираната **средно висока изразеност** на приобщаващите нагласи и приобщаващата самоефективност спрямо двигателното обучение на децата със СОП, може да се направи заключение, че обучителната програма е **ефективна**.

ИЗВОДИ

В резултат на направения теоретичен анализ и получените резултати от изследването могат да се направят следните обобщени **изводи**:

1. Съществува достатъчна теоретична база, обосноваваща различните интерпретации на понятията „адаптирана физическа активност“, „компетенция“, „компетентност“, „професионална компетентност“ и „професионална компетентност на учителя“. Изясняването на термина „адаптираното физическо възпитание“ не е толкова високо застъпено в българските специализирани източници, колкото в чуждестранните. По отношение на „професионалната компетентност на учителя за адаптирано физическо възпитание“ в научна литература в Р България съществува дефицит.

2. Голям дял от практикуващите детски и начални учители нямат опит в приобщаването на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение и не се чувстват достатъчно подготвени и компетентни за осъществяването му. Това прави приобщаващите им нагласи по-малко положителни, а приобщаващата им самоефективност със средна степен на изразеност. Тъй като респондентите считат, че включването на дете с увреждане в общото физическо възпитание затруднява планирането и провеждането му, и не са достатъчно уверени, че могат да го реализират на практика, е по-малко вероятно да демонстрират приобщаващото поведение. Това от своя страна поставя под съмнение цялостния успех на приобщаващото физическо възпитание.

3. Въз основа на проучване на съвременните тенденции и концепции в приложението на компетентностния подход във висшето образование и на анализ на нормативни документи, регламентиращи новата образователна парадигма в Р България, е разработен модел за формиране на професионална компетентност за адаптираното физическо възпитание.

4. Моделът за формиране на професионална компетентност за адаптираното физическо възпитание предполага извеждане и структуриране на компетентностите, необходими на учителя за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение. На тяхната основа е разработена и апробирана в подготовката на студенти от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“ обучителната програма по „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност“.

5. Посредством проведеното обучение в областта на адаптираното физическо възпитание студентите формират нагласи и самоефективност за приобщаване на деца със специални образователни потребности в общото физическо възпитание на средно високо ниво. Това би допринесло в бъдещата си педагогическа практика те да демонстрират приобщаващо поведение, тоест да използват овладените знания, умения и компетентности, за да включват деца със затруднения в двигателното обучение. Това от своя страна би съдействало за

реализиране на по-висока ефективност на учителя при провеждане на приобщаващо физическо възпитание.

6. В резултат на обучението по „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност“ студентите повишават значително нивото на знанията си за двигателните дефицити на деца с различни увреждания и за подходящото използване на методите на двигателното обучение. У тях се формира комплекс от знания, умения и компетентности за планиране, подготовка и провеждане в симулативни условия на занимания по приобщаващо физическо възпитание, което е доказателство за ефективността на приложения модел.

НАУЧНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Научни приноси в теоретичен план:

1. Обогатено е научното познание за адаптираното физическо възпитание в контекста на компетентностния подход.

2. Разширен и обогатен е професионалният профил на съвременния детски и начален учител с компетентността за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение.

Научни приноси в практико-приложен план:

3. Изследвани са за първи път в Р България нагласите и самоефективността на детски и начални учители за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение.

4. Разработен е авторски модел за професионална компетентност на учителя за адаптирано физическо възпитание.

5. Конструиран е инструментариум за диагностика формираността на знания, умения и компетентности от областта на адаптираното физическо възпитание.

6. Разработен е обучителен курс по „Двигателен тренинг и адаптирана физическа активност” и е апробиран в подготовката на студенти от специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“ в Педагогически факултет на Тракийски университет.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Боева, Б., Иванова, В. (2018). Теория и методика на физическото възпитание: Учебник за студентите от Тракийски университет: Ч. 1 Теоретични основи на физическото възпитание. Стара Загора. Контраст.
2. Государственная политика в сфере обеспечения качественного и доступного образования детей с ограниченными возможностями здоровья и инвалидностью (2016), http://kirovipk.ru/sites/default/files/files/you.n._sachko.pdf [последно посетен на 11.09.2018 г.]
3. Делчева, Т., Брънекова, Д., Кожухарова, Г., Шарланова, В., Господинов, Д. (2014). Умения в 21 век /област висше образование/. Доклад на работна група. Тракийски университет - Стара Загора. Педагогически форум, брой 3, с. 7-41. https://www.dipku-sz.net/sites/default/files/galia_koj%40yahoo.com/pedagogicheski_forum_3_2014.pdf [последно посетен на 11.09.2018 г.]
4. Дробышева, С. А. (2014). Адаптивно физическо воспитание как учебная дисциплина и сфера деятельности выпускников бакалавров. Физическое воспитание и спортивная тренировка, №: 4, с. 50-53.
5. Евсеев, С.П. (2016). Теория и организация адаптивной физической культуры: учебник. М.: Спорт.
6. ЗПУО. (2015). Закон за предучилищното и училищното образование, обн. в ДВ, брой 79 от 13.10.2015 г. <http://www.navet.government.bg/bg/media/ZAKON-ZA-PREDUCHILISHTNOTO-I-UCHILISHTNOTO-OBRAZOVANIE.pdf> [последно посетен на 11.09.2018 г.]
7. ЗФВС. (2008). Закона за физическо възпитание и спорт – изм. в ДВ, брой 50 от 30.05.2008 г. <http://lex.bg/laws/ldoc/2133881857> [последно посетен на 11.09.2018 г.]
8. Иванова, В., Илиева, Й., Петрова, Р. (2014). Компетентност и компетенции в Европейската квалификационна рамка. МАТТЕХ, Том 1, Дидактични технологии в обучението, с. 238-241.
9. Найденова, В., Семерджијева, Е., Дончева, Д. (2016). Ключови компетентности за успешна професионална реализация. Science & Technologies, Volume VI, Number 8: EDUCATION, с. 8-16.
10. Национална квалификационна рамка на Република България, <https://www.aubg.edu/documents/1536> [последно посетен на 11.09.2018 г.]
11. НПО. (2017). Наредба за приобщаващото образование от 2017 г. – обн. в ДВ, брой 86 от 27.10.2017 г. <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2136927891> [последно посетен на 11.09.2018 г.]

12. НСПРПС. (2016). Наредба № 12 за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти, обн. в ДВ, брой 75 от 27.09.2016 г.
http://zareformata.mon.bg/documents/naredba_12_01.09.2016_prof_razvitiie_uchitel_i.pdf [последно посетен на 11.09.2018 г.]
13. Рачев, К. (2004). Теория и методика на физическото възпитание. София. НСА ПРЕС.
14. Тошкова-Асенова, М. (2015). Специфика на адаптираното физическо възпитание и спорт при деца със специални образователни потребности в средното общообразователно училище. Автореферат. НСА
15. Шапкова, Л.В. (2007). Частные методики адаптивной физической культуры: учебник. Москва. Советский спорт.
16. Kirkpatrick, D.L., Kirkpatrick J.L. (2006). Evaluating training programs (3rd ed.). San Francisco: CA. Berrett-Koehler Publishers, Inc.
<https://agrilinks.org/sites/default/files/resource/files/Donald%20Kirkpatrick%20Four%20Levels%20of%20Evaluation.pdf> [последно посетен на 11.09.2018 г.]
17. Klavina, A., Kudláček, M., (2011). Physical Education for Students with Special Education Needs in Europe: Findings of the EUSAPA Project. European Journal of Adapted Physical Activity, 4 (2), pp. 46-62.
18. Kudláček, M., Válková, H., Sherrill, C., Myers, B., French, R. (2002). An inclusion instrument based on planned behavior theory for prospective Czech physical educators. Adapted Physical Activity Quarterly, 19, pp. 280-299.
19. NESSE network of experts (2012) Education and disability/Special Needs policies and practices in education, training and employment for students with disabilities and special educational needs in the EU - An independent report prepared for the European Commission. European Union.
20. Petkova, A., Kudláček, M., Nikolova, E. (2012). Attitudes of physical education students (last university year) and physical education teachers toward teaching children with physical disabilities in general physical education classes in Bulgaria. European Journal of Adapted Physical Activity, 5(2), pp 82-98.
21. Sherrill, C. (2004). Young people with disability in physical education/ physical activity/sport in and out of schools: Technical report for the World Health Organisation, Geneva.
22. Students with Disabilities. More Information and Guidance Could Improve Opportunities in Physical Education and Athletics (2010) - <http://www.gao.gov/assets/310/305770.pdf> [последно посетен на 11.09.2018 г.]

ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. **Terzieva G., Ivanova V.** (2014). Concept of The Curriculum According To The Adapted Physical Activity For Future Preschool And Primary Teachers. 9th International Balkans Education and Science Conference - Proceedings - pp 23-26
2. **Терзиева, Г.** (2016). Проучване на нагласите на студенти педагози за приобщаване на деца със специални образователни потребности в двигателното обучение. Годишник на Педагогически факултет, Тракийски университет, том 13, 160-169, http://uni-sz.bg/truni4/wp-content/uploads/pf/file/PEDAGOGICHESKI_FAKULTET/YEARBOOK_2016/9_GalenaTerzieva.pdf
3. **Терзиева, Г.** (2017). Модел за формиране на професионална компетентност на учителя за адаптирано физическо възпитание. Педагогически форум, брой 1 от 2017 г., <http://www.dipku-sz.net/izdanie/305/model-za-formirane-na-profesionalna-kompetetnost-na-uchitelya-za-adaptirano-fizichesko>

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE FOR ADAPTED PHYSICAL EDUCATION IN THE EDUCATION OF STUDENTS FROM PEDAGOGICAL SPECIALTIES

The aim of the thesis is to develop and test a model for the formation of professional competence for adapted physical education in the education of students from the specialty "Pre-school and Primary School Education".

The study involved 258 people divided into two groups. In the preliminary study of attitudes and self-efficacy for inclusion of children with SEN (special educational needs) in motor training, 220 teachers of kindergarten children and primary-school children were involved. 38 students from the fourth year of the specialty "Pre-school and Primary School Education" participated in the pedagogical experiment and these are trained in the optional subject "Motor training and adapted physical activity" at the University during the winter semester of the school year 2016/17.

In a theoretical context, various interpretations of the adapted physical education and the professional competencies that the teacher must have in order to successfully integrate children with special educational needs in the motor training are analyzed. Inclusive attitudes and inclusive self-efficacy of teachers of kindergarten children and primary-school children are studied in relation to the participation of children with various difficulties in general physical education, on the basis of which their behavior under the conditions of inclusive physical education is analyzed.

After studying different normative educational documentation in terms of its practical implementation, a model for formation of professional competence for the adapted physical education of students in the specialty of pre-school and primary school education was developed and tested. The effectiveness of its application is studied.

The dissertation study is structured in the following three chapters:

Chapter One - Theoretical foundation of the Problem

Chapter Two - Concept and Organization of the Study

Chapter Three - Analysis of the Survey Results

The body of work also contains: introduction, conclusions, scientific contributions, bibliography and applications.